

FALKENHAYN'IN ANILARINDA TÜRKİYE NOTLARI

Nurettin GÜLMEZ*

Özet

Ludendorff'un, Liman Von Sanders'in, Falkenhayn'ın ve Moltke'nin anıları; I. Dünya Savaşı sırasında müttefikimiz ve savaşın sevk ve idaresi üzerinde, başlangıçtan sonuna kadar önemli etkileri olan Alman Orduları Başkumandanlığı'nın Osmanlı Devleti ve Türkler hakkındaki yaklaşımlarını öğrenmek açısından çok önemlidir. Aynı şekilde Falkenhayn'ın anıları, harbin sevk ve idaresinin kendisine ait olduğu zamanın iyi bir tarihçesi olduğu gibi, geniş bir araştırma ve inceleme kaynağıdır. Yazar eserinde, çok önemli durumları, çok yönlü tartışmalarla açıklamış ve birçok kararın verilme şeklini de ortaya koymuştur. 1914–1916 yıllarına ait hatıralarını 1920'de yayınlamıştır. Bu çalışmada, eserin Türkiye'yi ilgilendiren kısımları ele alınmıştır. Falkenhayn'ın anıları, mümkün olan ölçüde yorumuz verilmiş ve makale Falkenhayn'ın anlatımı ile sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Falkenhayn, I. Dünya Savaşı, Alman Orduları, 1914–1916, Hatıra.

NOTES ABOUT TURKEY IN MEMOIRS OF FALKENHAYN

Abstract

Ludendorff's, Liman Von Sanders', Falkenhayn's and Moltke's memoirs are very important on the basis of understanding the mental approaches of our ally and her German Chief of Command during the World War I, which had an impressive effects on conducting and managing the war from beginning to end, towards the Ottoman Empire and Turks. Just the same Falkenhayn's memoir is not only an explicit brief historical account of his period of command but also an important resource for an extensive research. In his opus, the author had elucidated very important events with other points of views, and decision making processes. His memories covering the periods of 1914–1916 were published in 1920. In this essay, we especially discussed the parts of his memoir's that mentioned about Turkey. As much as possible we tried not to change the way of author's narration and also we tried to present it without commend.

Key Words: Turkey, Falkenhayn, German Armies, World War I, 1914–1916, Memoir.

---

* Yard. Doç Dr., Celal Bayar Üniversitesi, Öğretim Üyesi.

Giriş

Erich Von Falkenhayn, bir Alman generalidir. (Burg Belchau Grandenz 1861-Schlosshindstedt, Postdam yakınları 1922). 1913'te Prusya Harbiye Nazırı oldu. 14 Eylül 1914'te, Marn Savaşı'ndan sonra Genelkurmay başkanlığına getirildi. Yorulmak bilmez bir asker olan Falkenhayn, savaş taktiği olarak düşmanın imhasını öngören Schlieffen Doktrini ile “*düşmanı yıpratma*” doktrinini bağdaştırmak yolunu tutmuş ve uygulamıştır. Alman cephe düzenini denize kadar uzatmayı başarmış, ancak Flandres'da İngiliz-Fransız ortak cephesini yaramamış ve sonra Rusya cephesine gitmiştir. Polonya'da zaferler kazanmıştır.

Doğuda kesin sonuç almaya yeter derecede kuvvet ve vasıtalar bulunduğunu ileri süren Hinderburg'un düşüncelerini reddetmiş ve bütün Fransız kuvvetlerini yok edebilecek bir yıpratma savaşına ümit bağlamıştır. Bu düşünce Verdun Savaşı'nı doğurmuş, fakat burada başarısızlığa uğrayınca, görevinden Ağustos 1916'da ayrılmış ve 9. Ordu'nun başına geçerek Romanya'nın çökmesinde kesin bir rol oynamıştır.

Alman cephelelerinde başarısız olan işte bu komutanı Alman Genelkurmayı Osmanlı ordularına yardım için göndermiş, 7 Mayıs 1917'de İstanbul'a gelerek önce Suriye ve Irak'ta bir inceleme gezisi yapmıştır. Daha sonra mareşal rütbesiyle Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı'na getirilmiştir. İstanbul'da kurduğu karargâhı Halep'e nakletmiş, Bağdat'ın geri alınması amacıyla bir plan hazırlamış, önlemler almış, fakat Enver ve Cemal Paşalar ile birçok konuda anlaşamadığı gibi, Suriye ve Filistin'de de birçok güçlük ortaya çıkmış veya çıkarmıştır.

Sina Cephesi'ni teftişinde, bu cephenin hemen güçlendirilmesini teklif etmişse de, bazı konularda çıkan fikir ayrılıkları (Eylül 1914) gereken önemin verilememesine neden olmuştur. Bu sırada Mustafa Kemal Paşa da, cephedeki komuta yetkisini başka biriyle paylaşmaya itiraz etmiş, Falkenhayn'ın fikir ve davranışları hakkında Enver Paşa'ya uzun bir rapor göndermiştir. (20 Eylül 1917). Mustafa Kemal Paşa raporunda Falkenhayn'ın, Almanya'nın çıkarlarını her şeyin üstünde tuttuğunu, gerçek amacının bütün Arabistan'ı Alman egemenliği altına almak olduğunu, bunun sonucunun Osmanlı ülkesinin bir Alman sömürgesi demek olduğunu belirtmiştir.

Falkenhayn, Alman cephelelerinde olduğu gibi Filistin Cephesi'nde de başarısız olmuştur. Bu nedenle 1917 yılı sonunda Yıldırım Orduları Grubu Kumandanlığı'ndan istifa etmek zorunda kalmıştır. Görevini General Liman Von Sanders'e devretmiştir. 1918'de 10. Alman Ordusu ile Ukrayna'yı işgal etmiştir.

1914–1916 yıllarına ait hatıralarını 1920'de yayınlamıştır¹. Bu çalışmada, Falkenhayn'ın “914–916” Senelerinde Alman Başkumandanı General Falkenhayn'ın Hatıratı” adlı eserin Türkiye'yi ilgilendiren kısımları ele alınmıştır. Falkenhayn'ın anıları, mümkün olan ölçüde yorumuz verilmiş ve makale Falkenhayn'ın anlatımı ile sunulmuştur.

Ludendorff'un, Liman Von Sanders'in, Falkenhayn'ın ve Moltke'nin anıları; I. Dünya Savaşı sırasında müttefikimiz ve savaşın sevk ve idaresi üzerinde, başlangıçtan

¹ “Falkenhayn” maddesi, *Meydan Larousse*, VI, s.s.513–514.

sonuna kadar önemli etkileri olan Alman Orduları Başkumandanlığı'nın Osmanlı Devleti ve Türkler hakkındaki yaklaşımlarını öğrenmek açısından çok önemlidir. Aynı şekilde Falkenhayn'ın anıları, harbin sevk ve idaresinin kendisine ait olduğu zamanın iyi bir tarihçesi olduğu gibi, geniş bir araştırma ve inceleme kaynağıdır. Yazar eserinde, çok önemli durumları, çok yönlü tartışmalarla açıklamış ve birçok kararın verilme şeklini de ortaya koymuştur. Bu hatırat, genel ve teorik bir sevk ve idare rehberi gibidir. Ancak bütün hatıralar için geçerli olan bir kuralı da unutmamalıdır. Bütün hatıralar, onu yazanların bir savunmasıdır. Falkenhayn'ın eserini Fransızca'ya çeviren General Henri Albert Niessel'de, "bu ve benzeri anıların Almanlar tarafından, gerek kişisel fikirler ve gerekse Alman savaş mesleği için bir savunma olması amacıyla yazıldıklarını gözden uzak tutmamalıdır"² demektedir.

Buna ilave olarak Niessel; Almanları günümüz savaşlarının geniş insan ve malzeme kaynağına dayandığını bilmemekle, gelişebilecek durumlar için önceden önlem almamakla ve ansızın olaylara yakalanmakla suçlamaktadır. Ayrıca Almanya'nın savaşın sevk ve idaresindeki bencilliği, düşüncesizliği ve müttefiklerine karşı takındığı olumsuz tutumu üzerine dikkat çekmekte, yenilgiye sebep olarak da, düşmanların çok büyük üstünlüğünü ve İngiliz propagandasını göstermesini şüpheyle karşılamaktadır. Ancak Falkenhayn'ın anılarının çeşitli bölümleri bize; "harbin sevk ve idare kararlarının genelinde, sürekli ön planda Alman çıkarlarının düşünülüğünü ve diğer müttefiklerin çıkarlarının da ancak böyle sağlanabileceğine inanıldığını göstermektedir."³ Niessel'in bu düşüncesi ile Mustafa Kemal'in raporu arasındaki benzerlik ilgi çekicidir. Yıllar sonra bir Fransız generali tarafından, Mustafa Kemal'in düşünceleri onaylanıyordu.

Falkenhayn'ın Türkiye ile ilgili görüşlerini, Osmanlı Devleti'ni niçin savaşa girmeye zorladıklarını ve Almanların asıl amaçlarının neler olduğunu eserin çeşitli bölümlerinde şu şekilde özetlenmektedir.

Falkenhayn'ın Hatıratından Notlar:

1914–1916 Yılları Arasında Alman Ordusu'nda Başkumandanlık

Harbiye Nazırı olan General Von Falkenhayn, 14 Eylül 1914 akşamı Lüksembourg'da iken Von Moltke'nin yerine Seyyar Ordu Erkan-ı Harbiye Riyasetine tayin olunduğu hakkındaki İmparatorluk emrini almıştır. Falkenhayn, bugünden itibaren ayrılma tarihi olan 29 Ağustos 1916 sabahına kadar Alman Savaşı'nın sevk ve idaresinden sorumlu bulunmaktadır. 14 Eylül 1914 tarihine kadar ki sevk ve idareye ise, doğrudan ya da dolaylı etkisi olmamıştır. Alışkanlıklara aykırı bu değişim, Falkenhayn'ın isteği üzerine olmuştur. General, savaşın olayları ile zaten heyecanlanmış olan Alman kamuoyunu, daha fazla telaşlandırmamayı, Moltke'nin sağlığına kavuşmasını ve işinin başına geçmesini beklemeyi, düşmanın Marn cephesine verdiği önemi, bir de kumandanlıktaki değişiklik ile büsbütün artırmasına fırsat bırakmamayı amaçlamıştır. Fakat bu ümidi gerçekleşmemiştir. Ekim 1914'te Falkenhayn'ın Harbiye

² Erich Von Falkenhayn, *914–916 Senelerinde Alman Başkumandanı General Falkenhayn'ın Hatıratı*, (Çev: Mehmet Nihat), Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Yay., İstanbul, 1340, Önsöz kısmı.

³ Falkenhayn, *a.g.e.*, Önsöz kısmı.

Nezaret'i'ni muhafaza etmekle beraber genelkurmay başkanlığını elinde bulundurmuş olduğunu yayınlamak gerekmiştir. Harbiye Nezaret'i'nin de geçici olarak, kendi elinde kalmasını da talep etmiştir.

Bunun nedeni, 1870 – 1871 Savaşı sırasında Harbiye Nazırı ile Genelkurmay Başkanı arasında ortaya çıkmış olan, hoş olmayan ilişkilerin hatırası idi. Bu sırada işitilmemiş engeller ortaya çıkmaya başlamıştı. Bunların kolayca çözümlenebilmesi, Harbiye Nezaret'i çalışmalarının, Genelkurmay Başkanlığı ile arızasız ve hatta samimi şekilde birleştirilmesini gerektiriyor, bu sonuca ulaşmak konusu savaş sırasında özellikle Nezaret'e düşüyor ve makamlar arasında tam bir anlaşma meydana gelinceye kadar, idareyi tek elde toplamayı zorunlu kılıyordu. Yeni Genelkurmay Başkanı'nın gerekli gördüğü yeni teşkilat ile savaşın bütün maddi ihtiyaçlarının karşılanabilmesi, işte hep bu yetkileri tek elde toplama sayesinde mümkün olmuştu. Eğer böyle olmasa idi, çeşitli makamların çalışmalarını birleştirmesi çok fazla zor ve karışık olacaktı.

Genelkurmay Başkanlığı ile Savaş Bakanlığı (Harbiye Nezaret'i) arasındaki ilişkiler asla aksamadı ve savaşın sonuna kadar da, bütün ihtiyaçlara yeterli geldi. Elde edilen sonuçları ifadeye gerek yoktur. Yalnız şu kadar denebilir ki, savaş araçları karşılaştırma götürmeyecek derecede üstün bir kuvvet karşısında, savaşı sevk ve idare edebilmenin en temel şartlarından birisi, daha savaşın başında, Genelkurmay başkanlığı ile Savaş Bakanlığı'na ait görevlerin tek elde toplanmış bulunması olmuştur⁴.

1915 Ocak ayında bu iki makam birbirinden ayrılmışsa da, çalışmaların birleştirilmesi, küçük bir tehlike karşısında yıkılmayacak derecede bir kuvvet kazanmıştı. Başkumandanlık yetki ve görevlerini ve bunun müttefik ordular başkumandanlıkları ile ilişkileri şöyleydi:

Hükümet Anayasası gereğince, savaş kuvvetlerinin savaş sırasında sevk ve idaresi, yani Başkumandanlık doğrudan doğruya imparatora aitti. Bu husus, yalnız seyyar orduyu değil, bütün kara ve deniz kuvvetlerini de içine alıyordu. İmparator, sevk ve idareyi kolaylaştırmak için yetkisini, Genelkurmay Başkanlığı'na vermişti. Bununla beraber olayların gelişmesiyle ilgili olarak bilgilendiriliyor ve önemli kararların alınmasından önce İmparatorun görüş ve kararına müracaat ediliyordu. Falkenhayn vazifede kaldığı sürece hiçbir olay, İmparator'dan saklanmamış ve onun onayına sunulmayan hiçbir karar alınmamıştır.

Genelkurmay Başkanının yetkisinin sınırı, ancak devletin idare şekli gereğince imparatorluğun diğer yüksek makamlarına ilişkin görevlerdi. Almanya gibi kuvvetli fakat meşruti bir saltanat idaresinde Genelkurmay Başkanlığı ile Savaş Bakanlığının üstünde özel bir başkumandanlık makamının olması mümkün değildi. Başkumandan imparatordu. Bununla beraber Savaş Bakanlığı ile Genelkurmay Başkanlığı bir birinden ayrıldıktan sonra bile, gerek Savaş Bakanının ve gerek Başkanın hareket ve faaliyetlerinin, Genelkurmay Başkanının fikir ve düşüncelerinden tamamen ayrı kaldığını zannedilmemelidir. Gerçi Falkenhayn, her zaman kendi arzularını tatmin

⁴ *A.g.e.*, s.s.1-5. Mustafa Kemal Paşanın da, Kurtuluş Savaşı sırasında Başkomutanlık yetkilerini çok geniş tutmasında ve hatta TBMM'nin yetkilerini geçici bir süreyle elinde tutmasında aynı kaygıları görmek mümkündür. 1. Dünya Savaşı'ndaki bu örnek de Mustafa Kemal'e ilham kaynağı olmuş olabilir.

edememişse de, gerek siyaset ve gerek ordunun emir ve idaresinin, bu varlık mücadelesi esnasında ordunun sevk ve idaresinden ayrılmasının mümkün olmayacağını iyi anlamıştı. Gerçekten de, ne zaman böyle bir ayrılma olmuşsa, sonuç sürekli kötü olmuştu. Genelkurmay Başkanı, birçok kereler bu hususları ve özellikle politikayı göz önünde bulundurmuş, bunlarla uğraşmaya mecbur olmuştu. Fakat ender durumlar dışında Falkenhayn, uygulamaya müdahaleden sürekli kaçınmış, çünkü her iki görevi birlikte yürüttüğü zaman içindeki deneyimlerinden, başkumandanlık yüküne ek olarak diğer işlerle de devamlı uğraşmaya insan gücünün yetmediğini görmüştü. Öte yandan bu usulün sürekli sonuç vermesi, hiç şüphesiz her işte olduğu gibi bunu uygulayacak insanlara bağlıdır.

Almanya ile Avusturya arasında bu müttefik savaşın sevk ve idare şekli, ne savaştan önce, ne de savaştan sonra düzenlenmişti. Müttefik kuvvetlerin sevk ve idaresi hakkında ortak bir plân hazırlanmamıştı. Geçmişteki ittifak savaşlarının deneyimlerine rağmen, bunun niçin böyle ihmal edildiğinin sebepleri bilinmemektedir. Genelkurmay Başkanlığındaki değişiklik üzerine de, bu hali değiştirmek uygun görülmemiştir. Böyle bir değişiklik, Avusturya-Macaristan ordu ve hükümetinin iç durumu için zararlı idi. Ordu ve hükümet savaş cephesindeki yenilgilerle zaten sarsılmış bulunuyordu. Zorla bir değişiklik yapılmak istenirse, müttefiklerimizin yüksek kumanda makamlarında mutlaka değişiklikler meydana gelecek, bu da usul ve meslek değişikliğini doğuracaktı. Zamanımızın büyük milli ordularında, savaş sırasında böyle bir değişiklik yapılmasına, ancak çok gerekli olduğu durumlarda girişilmesi zorunlu olduğu gibi, bu anda Avusturya Ordusunda iktidar mevkiinde bulunan kişilerin eksik ve fazlalarının Almanlar tarafından bilinmesine karşılık, yeni geleceklerin bilinmemesi mahzuru da vardı. Esasen böyle bir değişiklik çok gerekli de görülüyordu. Müttefiklerimiz, durumlarını zorlayarak bazı arzularını, genel amaçlar uğrunda feda etmek mecburiyetinde kalmışlardı.

Her şeye rağmen Almanya ve Avusturya-Macaristan başkumandanlıkları, her özel durumda bir araya gelebilmişlerdir. Alman Başkumandanlığı'nın üstün bir etkinliğinin olması ise, genel kuvvetlerdeki üstünlüğünün doğal bir sonucu idi.

Alman isteklerini geniş surette tatmin eden bu hareket şekli, Avusturya-Macaristan Ordusunun 1915-1916 kışında kendi durumunu, kendi maksadı çerçevesinde ıslaha kalkışınca kadar, memnuniyet verici bir halde devam etti. Fakat bu gelişme üzerine o derece zorluklar ortaya çıktı ki, Falkenhayn, idaresinin sonuna doğru bu usulü terk ederek, Alman Başkumandanlığını, Müttefik Ordular Başkumandanı olarak resmen tanımak gerekti.

Alman Başkumandanlığı ile Bulgar ve Türk Başkumandanlıkları arasında asla anlaşmazlık çıkmadı. Onlar Alman isteklerine daima baş eğmişlerdir. Alman Başkumandanlığı'nın aldığı bütün önlemlerden sorumlu olan Genelkurmay Başkanı, bu ağır görevi ancak seçilmiş bir arkadaş grubu ile sürdürüyordu. Karargâhtaki harekât, siyasal işler, lojistik, istihbarat şubelerinde ve diğer makamlarda hep seçilmiş kişiler vardı⁵.

---

⁵ *A.g.e.*, s.s.1-5.

Eylül 1914'te Genel Durum

Eylül 1914 ortasında Batıdaki durumu pek zor olarak niteleyen Falkenhayn, “Marn Cephesi’nde gereken geri çekilme gerçekleştirilmiş ve Alman Batı Ordusu yeniden düşmana karşı koymaya başlamıştı” diyerek durumun pek iç açıcı olmadığını işaret etmektedir. Hatta “bu iki cephe savaşta acaba Batıda savunma ve Doğuda saldırı durumuna geçmek daha iyi olmaz mıydı? Sorusu çok tartışılmıştı. Bu fikir taraftarları düşüncelerini, Mareşal Moltke’nin Bismark’ın anularında bulunan bir sözüne dayandırıyorlardı. Hâlbuki bu sözü söyleyen Moltke, İngiltere’nin de aleyhte savaşa gireceğini düşünmemişti. Eğer yine böyle olsaydı, adı geçen Bismark ile konuşması esnasında söylemiş olduğu fikir, gerçekten de pek âlâ tatbiki mümkün olurdu”⁶, demektedir. Ayrıca “Batı Cephesi tamamen tespit edilmeden önce, Doğu Cephesi lehine yapılacak girişimler, Batı Cephesi’nin durumunu pek ziyade zorlaştıracağı gibi batta mevsimin ilerlemiş olması bile, Doğu Cephesinde üstün bir başarı elde edilmesini engelleyecekti... Amerika ile İtalya’nın daha savaşın başlangıcından itibaren malzeme vermek suretiyle düşmana yardım etmesi”⁷, durumu iyice güçleştirmektedir. “Avusturya Ordusunun Sen Nehri batısına doğru geri çekilmekte olması ve Avusturya Ordusunun temelini böyle zor bir savaşta başarılı olacak derecede sağlam olmaması”, Doğu Cephesindeki durumu iyice zora sokmaktaydı⁸.

“Rusların, Avusturya-Macaristan Ordusu’na karşı elde edeceği başarıların, Balkan hükümetlerini ve özellikle Osmanlı Hükümeti’ni, Merkezî Devletler lehine müdahale ettirmek ümidini de yok edeceği açıldı. Genelkurmay Başkanı böyle bir sonucu, kabul edilemeyecek bir durum olarak görüyordu. Karadeniz ile Akdeniz arasındaki Boğazlar, İtilaf Devletlerine karşı daimi surette kapatılmazsa, savaşın uygun bir sonuca yaklaştırılması ümidi, büyük ölçüde ortadan kalkardı. Rusya da, içinde bulunduğu önemli yalnızlıktan kurtulmuş olurdu. Fakat Boğazların kapalı tutulması başarılırsa, bu muazzam imparatorluğun savaş gücünün er geç etkili ve görünür bir surette sarsılacağı kesindi. Asırlardan beri büyük bir faaliyete almış, kuvvetli bir iç teşkilata sahip, içinde külliyetli miktarda mühim kuvvetler bulunduran Almanya’nın, savaşın gereklerine güç hal dayanabilmekte olması karşısında; iç durumu Almanya ile karşılaştırma kabul etmez derecede zayıf olan Rusya’nın, bir taraftan bu mücadelenin ve diğer taraftan Batı sınırının kapanması suretiyle tam bir çöküş haline düşürülmesinden doğan ekonomik değişmelere dayanamayacağı açık bir besaptı. İşte bu türlü besap ve düşünceler, Avusturya-Macaristan’ın vasıtasız ve süratle himayesini gerektiriyordu. Fakat bu himayenin ne şekilde yapılması gerektiği, kolayca çözümlenebilecek bir sorun değildi”⁹.

Türkiye’nin Merkez Devletler ile İttifakı

“Ekim sonunda Türkiye, Merkez Devletleri’ne katıldı. Almanya Büyükelçisi Von Vangenbaym (Baron Von Vangenheim) ile özel durumlarda Alman Bahriye Askeri Ataşesi Hoffman’ın bu konudaki teşekküre değer hizmetlerini, özellikle belirtmek gerekir. Rusya’ya karşı mücadele emrinde, Türkiye’nin savaşa müdahalesindeki önemi, yukarıda görmüştük. Şimdi bu busus, durumu şüphe çeker bir hale girmiş olan Bulgaristan’a karşı bir ağırlık meydana getirmesi

⁶ A.g.e., s.9.

⁷ A.g.e., s.10.

⁸ A.g.e., s.11.

⁹ A.g.e., s.12.

yönüyle, özel bir önem taşıymıştı. Bulgaristan'ın ittifak vaatleri Marn, Sen ve Vistol boylarındaki olaylardan sonra kapanmış bulunuyordu. Bununla beraber Bulgaristan, İtilafın cazibesine de hiçbir zaman kapılmamıştı.

İç politika yönüyle emniyetsiz bir halde bulunmakta olan Doğu illerine karşı Rusya'nın saldırıya hazır bulunduğunu gören Türkiye Kumandanlığı, Gürcistan'ı istila suretiyle bedefe daha çabuk ulaşmaya karar vermişti. Karar uygulandıysa da, sınır dağlarında zamansız olarak çökmüş bulunan kışın etkisiyle uğradığı büyük kayıplar yüzünden, harekâtı çabucak durdurmak gerekti. Fakat aynı durum ve şartlar gelecek ilkbahara kadar Rus tehlikesini de durdurmuştu. Böylece bu sayede Mısır'a karşı Türk kataları sevk etmek imkânı da elde edilmişti. Alman Genelkurmay Başkanı, bu harekettten hiçbir sonuç beklememekteyse de, İngiltere'nin belli başlı kötü yanlarından birisi olan Süveyş Kanalı'nı kesebilmeyi ve hiç olmazsa bu maksatla Alman kaynaklarının en az kullanılmakta olmasına karşılık, İngiliz katalarından önemli bir kısmını asıl hareket üssünden uzak tutabilmiş olmayı ümit ediyordu.

Aynı zamanda Almanya; Kafkasya, İran, Afganistan ve Hint'te büyük ölçüde propagandaya başlamıştı. Bunun esası Halifenin ilan ettiği "Mukaddes Cihad" idi. Gerçi Türkiye kaynaklarının zaaflı ve Alman kaynaklarının bu kadar uzak sahalarda istibdamının imkânsızlığı nedeniyle, bu girişimlerden ancak sınırlı sonuçlar bekleniyorsa da, hiç olmazsa İngiltere'nin tabrikeleri ve faaliyeti ile bir gün bu çeşit girişimlere, karşı taraftan bizim maruz olmamızın önünü almış olmak için buna teşebbüs gereksiz görülmemişti. Doğuda İngiliz kudretinden, İngiliz vasıtalarının genişliğinden, İngiliz hareket serbestisinden çekinme büyüktü. Buna rağmen Bendermayer, Rudolf Hentsch gibi cüretkâr ve sebatkâr memurların kendini hiçe sayan çalışmaları neticesinde, eğer savaş olumlu bir sonuca ulaşsa idi, yüzlerce misli sonuç verebilecek tohumlar atılmıştı.

Türkiye'nin elde ettiği sonuçları incelerken, unutmamak gerekir ki, Türk Ordusu altı senedir hiç aralıksız devam eden bir savaştan yorgun olarak çıkmış ve her türlü modern silahlar alanında özellikle Almanya'nın yardımına muhtaç bir durumda bulunuyordu. Hâlbuki bu yardım, ancak 1915–1916 kışında Balkan tren yolu açıldıktan sonra uygulamaya girebilmiş ve yavaş yavaş kendini hissettirmişti. İstanbul ile karşılıklı ulaşımın zorluğu, savaşın sonuna kadar bile tamamen ortadan kaldırılamamıştı. Bunu, Almanya'nın ihtiyaçları ve Avusturya-Macaristan'a yardım etmek zorunluluğu engellemişti.

Anadolu ile ulaşım hususu da daha zor olmuştu. Barış zamanında İstanbul'un Anadolu, Suriye ve Doğu vilayetleri ile irtibatı başlıca deniz yolu ile idi. Hâlbuki deniz kapanmıştı. Bağdat Hattı'nın inşası daha çok ekonomik ve mali düşüncelere bağlı kalmış, askeri ihtiyaçlar ihmal edilmişti. Anadolu yaylasından Güneydoğuya uzanan tren yolu, Toros sıradağlarının batı eteğine dayanıyordu. Buradan doğu sınırına kadar güzergâh, dağlar, çıplak ve çöl mıntakalarından geçen 700–800 kilometrelik bir uzunluğa sahipti. Birkaç tren yolundan faydalanılması dolayısıyla Güneydoğu Cephesi ile bağlantı, nispeten daha kolaydı. Adana ovasında Toros Dağlarının doğu eteğinden Amanos Dağlarının batı eteğine kadar bir tren yolu vardı. Diğer bir hat da, Halep ile Kudüs arasında vardı. Üçüncü bir hat, Amanos'tan Halep'e ve oradan Fırat'a doğru çabucak inşa edildi. Suların yüksek mevsiminde Fırat Nehri ile Bağdat'a gidilebilirdi. Nehir yolu bir kenara bırakılacak olursa bütün bu tren yolları, taşınabilir ve hareketli demiryolu malzemesi, yakacak ve insan kaynakları itibarıyla pek fakirdi. Alman mühendisleri ile tren yolu katalarının, bu konuda göstermiş oldukları gayret ve çalışma gerçekten çok büyüktü. Toros ve Amanos Dağlarını geçen bu tren yollarının Halep'in kuzeybatısındaki Fırat Köprüsü'nün inşası, gerçekten birinci sınıf

teknolojinin başarısıdır. Bütün bu çalışmaya rağmen, durumun gerekleri sonucu, ancak sınırlı bir semere elde edilebilmişti.”¹⁰

Sırbistan Yolunu Açma Arzusu

“Karpatlar’a yönelik yapılan harekâttan beklenen gaye elde edilmmişti. Merkez Devletlerinin orduları önemli kayıplara uğramışsa da, Rus kayıpları buna oranla olağanüstü büyüktü. Karpatlar’da çıkmak üzere olan buhranın, biç olmazsa geçici bir süre ertelendiği ümit olunuyordu. Bununla beraber fırsattan faydalanıp Karpatlar’a yeterli kuvveti bırakarak, Sırbistan’a yönelme bususu, Avusturya Başkumandanlığına teklif edildi. Gerek yakında İtalya’ya karşı açılacak olan cephenin yan ve gerisini emniyete almak, gerekse bu aralık Çanakale’de pek sıkışmış olan Türklere yardım için Sırbistan yolunu açmak maksadıyla böyle bir harekât çok isteniyordu. Fakat bu fikir ve emelin de gerçekleşme imkânının olmadığı anlaşıldı. Karpat Cephesinden alınan raporlar, Rusların, hücumu kesmediğini ve Avusturyalıların da öncekine göre iyi karşı koymaya gücü yetmediğini gösteriyordu. Bu yüzden cepheden kuvvet alınması artık konu edilemezdi.”¹¹

Çanakale Savaşları

“Şubat başlarında Türklere de Süveyş Kanalı’na varmış, fakat orada tutunamamışlardı. Bu harekâtın ardından İngiliz ve Fransız filoları Çanakale’yi bombalamaya başlamıştı. Bu girişime, gerçi başlangıçta Süveyş Taarruzuna bir karşılık gibi bakılmışsa da, düşmanın Çanakale’yi zorla geçmeyi hedeflemiş olduğu daha sonra anlaşılmıştı

Saldırlara karşılık verme durumu, Türkiye’nin zaten sınırlı olan insan ve malzeme kaynaklarını yok etmişti. Türk kaynaklarının olağanüstü bir suretle erimekte olması, Alman Başkumandanlığına ciddi endişeler veriyordu. Türkiye’de silâh ve cephane imaline uygun tek bir fabrika yoktu. Avusturya-Macaristan kuvvetlerinin Karpatlar’da kırılmak tehlikesine düştüğü oranda, Romanya üzerinden Türkiye ile ulaşımın daha sınırlı bir hale gelmesi kaçınılmazdı. Aynı sonuç İtalyanlar tarafından da meydana getiriliyordu.”¹²

“Türkiye’de, Çanakale’ye karşı İngiliz ve Fransız baskısı gittikçe artıyordu. İstanbul’daki eski Alman harp gemileri mürettebatı ve Çanakale’de kumanda eden General Liman’ın içten yardımlarına dayanarak Türkiye Kumandanlığı, bu saldırılara karşı takdire değer bir direnişle karşı koyuyordu. Türk malzemesinin eksik ve kusurunun telafisi için elden gelen yapılıyordu. Alman Başkumandanlığı da doğal olarak mümkün olanı esirgemiyordu. Gerek sınırlı Romanya yolu, gerek havadan ve su altından olanaklar ölçüsünde nakliyatlar yapılıyordu. Fakat netice pek azdı. İhtiyaçlara yeterli gelemiyordu. İnanılır haberlere göre, düşman üstün topçu ateşi altında çıkartma yapmaya hazırlanıyordu. Bunun neticesi ise tahmin edilememekte idi. Bilinen yalnız şu vardı:

Türkiye’nin yöneticileri, her karşı Türk toprağını müdafaya ve İstanbul elden çıkarsa bile savaşa devam karar vermişlerdi. Nitekim Enver Paşa, bütün savaş süresince bu ittifaka sadakat

¹⁰ A.g.e., s.s.30-31.

¹¹ A.g.e., s.37.

¹² A.g.e., s.39.

kahramanlığundan bir an ayrılmamıştı. Bu düşünce Türklerin Rus, İngiliz, Fransız, İtalyan ve Arap ıhtısları karşısında istiklalini devam ettirmenin, ancak bu sayede mümkün olacağı fikrinden doğuyor ve Almanya'ya sarılmış bulunuyorlardı.

Çanakkale olaylarının diğer Türk cephelerine etki etmemesi mümkün değildi. Nitekim bunlara ikmal gönderilmesi geçici olarak imkânsız olmuştu. Kanal harekâtının başarıya ulaşmamasından sonra Türkler, Sina'ya doğru sınır gerisine çekilmişlerdi. Gerçi İngilizlerin düşüncelerine göre, uygun mevsimde girişimi yenilemek çok elverişli olacaksa da, yukarıdaki sebeple mümkün olamıyordu. Irak Cephesindeki durum da, daha iyi değildi. İngilizler nehir boyunca ilerliyor, ağır fakat emin adımlarla Bağdat'a doğru arazi kazanıyordu.”¹³

“Ermenistan'da bir çeşit savaşın durma durumu ortaya çıkmıştı. Bu durumdan, Ruslar yararlanamamışlardı. Hâlbuki teşebbüs etseler, bu anda mevcut Türk kataları mukavemete muktedir olmayacaklardı. Özet olarak Türkiye'nin askeri durumu da, Avusturya'ninkinden daha ümit verici değildi.”¹⁴

“25 Nisan'da İngilizler, öteden beri beklenildiği gibi Gelibolu Yarımadası'na çıkartma yaptılar. İtalya'nın düşmana katılması gün ve gün muhtemel oluyordu. Bu olaylar sonucunda vaziyette ne gibi değişiklikler olabileceği ve az zamanda özel önlemler gerektirip gerektirmeyeceği tahmin edilemiyordu. İtalya'ya karşı tahsis edilecek kuvvet, eğer başka cephelerin, o zamanda tedbir ve ihtiyat dışında zayıflamış bulunması nedeniyle, ancak Galisya'daki çarpışma grubundan alınabilirdi. Bu takdirde ise, bu grup dururdu. Bunun gibi teklif edilen yeni saldırı cephelerinde kısa zamanda önemli sonuçlar elde etmek ümidi de azdı. Rusların her tarafta Merkez Devletlerine oranla daha uygun ulaşım hatlarına sahip olduğu da unutulamazdı. Özetle asli harekettten vazgeçmek, tıpkı dam üzerinde tünemmiş bir güvercini tutmak ümidiyle elindeki serçeyi kaçırmaya benzerdi.

Bu sorun, bu uzun süren harp esnasında çeşitli şekillerde konu edilip tartışıldığından, daha ayrıntılı olarak anlatıldı. Her zaman birçok kumandanlar çıktı ve gerekli olan araçlar kendilerine verilirse az çok büyük, fakat herhalde kesin bir darbe indirmek çare ve imkânını keşfettiklerini anlattı. İstedikleri kuvvetler, ağır topçu ve cephane ile birlikte, bazen örnek olarak dört fırka, bazen de yirmi fırka oluyordu. Hâlbuki bu insanlar daima iki önemli şartı unutuyorlardı. Böyle bir şey dışarıdan değil, merkezden karar verilebilirdi.

Adı geçenler, bir kere aşağıda bulunan (ast) bir kumandan sıfatı ile Alman gücünün maruz olduğu genel durumun korkunç baskısını hissetmiyor ve Başkumandanlığın özel gayeler için verebileceği kuvvetin miktarını büyütüyorlardı. Diğer taraftan Merkez Devletlerinin birçok açıdan adeta üstün kuvvetlerin kuşatmasında bulunan bir kalenin savunmasından daha büyük bir tebdide maruz olduğunu layıkıyla takdir edemiyorlardı. Eğer düşman yapılacak bir huruç yerine, zayıflatılmış olan tabkimatın birisinden yararlanarak kaleye girerse, huruç ne kadar parlak olursa olsun yıkımtı ortadan kaldırıp atamazdı. Gerçi sonuçla, savaşın gayesini, bir iç hat üzerinde hareketle zorla elde etmek mümkün değildi. Fakat bu kumandanlar herhalde, muhafızları kurtarmak için kaleyi boş bırakmaya karar veremezlerdi.”¹⁵

“Türklerin sebat ve metaneti sayesinde düşman Çanakkale'de, şimdiye kadar önemli bir ilerleme gösterememişti. Akdeniz'de Alman deniz altılarının ortaya çıkışı da sonuca yardım etmişti.

¹³ A.g.e., s.45.

¹⁴ A.g.e., s.s.45-46.

¹⁵ A.g.e., s.s.52-53.

İngilizler, Gelibolu Yarımadası'nda son bir harekât yapmaya uygun bir harekât üssünü, yine de kurmuş bulunuyorlardı. Yeni bir harekât hazırlamakta oldukları muhakkaktı. Akdeniz'de önemli derecede takviye katalarının nakliyatı görülmüştü. Diğer taraftan Türklerin maddi durumu, her çareye başvurmaya rağmen görünür bir şekilde kötüleşiyordu. Bununla beraber Doğu yolunu açarak, bu cesur ve şecaatli müttefike mümkün olan hızla yardım etmek, sadece savaşın sevk ve idaresi yönünden gerekli değil, aynı zamanda namusun bir gereği idi. Bunun çaresi Bulgaristan ile ulaşımın sağlanmasında idi. Sırbistan'a karşı sadece Merkez Devletleri cephesinden saldırılması, ümit verici olmamasına karşılık, aynı zamanda Bulgar cephesinden de saldırılması, bir zaferi kesin olarak göstermekteydi. Hâlbuki bu sıralarda Bulgarlar ile ortak hareket etmenin mümkün olup olmayacağı kestirilemiyordu. Sofya devlet adamlarının ret ve itirazlarını ortadan kaldırarak işe girişebilmek için, özel kataları hep bu tarafta bulundurmaları gerekiyordu. Nihayet Eylül'de saldırıya geçilebileceği düşünülüyordu. Genellikle tarımla uğraşan Bulgarların hasattan önce harekâta başlaması ümit edilemezdi. Diğer taraftan harekâtın; Sırbistan'da kış mevsimi Kasım'da başlayacağından Tuna fırtınaları, nadir ve doğal halde olan yolları geçilmesi imkânsız bir hâle koyacak yağmurlar yağacağından, harekâtın zorluklara düşmemesi için, daha fazla ertelenmemesi gerekiyordu.

Doğu yolunu açmak için Bulgaristan yerine Romanya'dan geçmek hususu da incelenmiş, ancak vazgeçilmişti. Kurallar açıktı: Avusturya-Macaristan, Romanya şüphesinden kurtulacak, zengin olan bu ülke zapt edilecekti. Fakat mahzurları da büyüktü. Alman siyasetçilerinin fikrine göre, Romanya'yı Almanya taraftarı yapmak mümkün değildi. Yani mağlup edilmesi gerekiyordu. Yalnız bu sakınca bile, girişimi faydalı göstermekten uzak tutuyordu... Durup dururken Almanya'ya bir düşman daha kazandırmanın anlamı yoktu.

Haziran'ın ilk yarısındaki çarpışmalardan sonra Batıdaki durum da alınacak karar üzerinde etkili idi. Bu tarafta artık büyük ölçüde bir hareket konu edilemezdi. Alman ihtiyatları o kadar azalmıştı ki, Galiya Cephesi'nden Batıya dört fırka nakletmek gerekmişti. Doğu Cephesi'nin o andaki kuvvetlerinden tasarruf etmek mümkün değildi. Her muntaka, kendi elindeki kuvvete muhtaçtı"¹⁶

"1915 yazında Amerika ile ilişkiler gerginleşiyordu. Eğer Amerika, bu dönemde aleyhte savaşa girerse Bulgaristan'ı kazanmaktan ümidi kesmek gerekirdi. Amerika işe girerse, bu arada yeniden kesilen Bulgar müzakereleri de dikkate alınır, hiçbir zaman Bulgarların savaşa müdahalesini sağlamaya uygun bir durum meydana getirmeyecekti. Bulgarlar kazanılmaz ise, Çanakkale'yi kapalı tutmak ve Rusya'yı yapayalnız bırakmak ümidine veda etmek lazımdı."¹⁷ Doğudaki Alman cephesi dayanamazsa, Çanakkale muhafaza edilemezse, Ruslara karşı elde edilecek bütün başarılar sonuçsuz kalacaktı.

Bulgaristan ile Anlaşma İmzalanması

"Başkumandanlığın izni ile anlaşma imzalamak amacıyla Temmuz'dan beri Sofya'da Bulgaristan ile müzakereler devam ediyordu. Bunun neticesinde bir Bulgar subayı, askerî mukavele görüşmesi için Ağustos sonunda Genel Karargâha gelmişti. Bulgaristan, Sırbistan ve Romanya'da Bulgarlar ile meskûn arazi üzerindeki iddialarını İtilaf Devletleri nezdinde değerlendiremeyeceğini

¹⁶ A.g.e., s.s.60-61.

¹⁷ A.g.e., s.92.

anlamıştı. Hatta Türkiye zararına bile olsa Bulgaristan, Rusya'nın bulunduğu tarafta arazi genişletme imkânını elde edemezdi. Fakat Merkez Devletleri'ne katılırsa, Türkiye devlet adamlarının ileri görüşü sayesinde Bulgaristan, daha ilk anda Meriç'in batısındaki havalinin ilbaki gibi geniş bir kazanç temin ediyordu. Bulgaristan'ın bizim tarafa temayülünde, Merkez Devletlerinin kuvveti ve nihai zaferin bizim tarafta olacağı hakkında meydana getirdiği kanaatin de etkili olduğunun belirtilmesi gerekir. Antlaşma, 6 Eylül'de Pless'de (Pszczyna'da) General Conrad Von Hötzendorf, Falkenbayn ve Kaymakam Gancev arasında imzalandı. Türkiye de buna katılma hakkını koruyordu.”¹⁸

“Anlaşmaya göre Bulgaristan tarafından talep olduğu takdirde Dedeağaç'ı muhafaza için buraya Türk katalarının getirileceği ve bunların burada bulunacak Bulgar Kumandanlığı emrine verileceği belirtiliyordu. Eğer Yunanistan ve Romanya tarafsız kalırlar ve Sırp arazisine geçerlerse, bunlara karşı Sırp harekâtının sonuçlanmasına kadar Bulgaristan'ın da mutlak bir tarafsızlığı koruması uygun görülmüştü. Diğer bir maddede, Sırbistan veya Romanya içinden geçen yollar açılınca, Türkiye'ye vaki olacak nakliyeler ve buradan vuku bulacak geçişlerin tam bir serbestlik içinde Bulgaristan arazisinden geçmesi hususu yazılmıştı. Bu durum fazlalıklı gibi görüle de, Balkanların durumu açısından faydalı idi.

Bu anlaşma ile çoktan beri Güneydoğu meselesini halletmek konusundaki arzusunun tabakkuku, imkân bulmuştu. Bu sayede çok şey kazanılacaktı. Sırbistan'ı askeri bir etken olmaktan çıkarabilirsek -ki, bunda şüphe yoktu- Avusturya, yan tarafından tehdit edilmekten kurtulacak ve Güney Slavları tehlikesi ortadan kaldırılacaktı.

Türkiye ile irtibat tesisi, Boğazları emniyet altına koyacak ve Rusya'nın İtifaftan kesinlikle ayrılmasını sağlayacaktı. Asya'daki Türk harekâtı için yepyeni olasılıklar ortaya çıkacaktı. Bu durum Romanya'ya etki etmekten geri kalamazdı. Bunun yanında erzak, her çeşit ihtiyaç ve özellikle bakır için geniş kaynaklar elde edilmiş olacaktı. Çanakkale Cephesi'nin düşmemesi üzerine İtilaf Devletleri, Avrupa Cephesine yönelmişler ve Sırbistan'ı kurtarmaya çalışmışlardır.”¹⁹ “Çanakkale'den, Mısır'dan ve Kuzey Fransa'dan gelerek Sırları kurtarmak için Selanik'e çıkmış olan İtilaf kuvvetlerine karşı savunma yapmaktan başka bir hareket tarzı yoktu.”²⁰ “Sırbistan'ın tamamen imbası üzerine Doğu yolu açılmış, bunun üzerine de düşmanın Çanakkale'yi zorlamaktan vazgeçmesi ihtimali doğmuştu.”²¹ “Düşmanı Çanakkale girişiminden vazgeçmeye zorlamak maksadıyla Selanik üzerine saldırı yapılması lüzumu, artık önemini yitirmeye başlayınca, Genel Karargâh, kuvvetli Alman kataları ile bir saldırıda bulunmaktan vazgeçti. 8 Ocak sabahı İngilizlerin son katası da Çanakkale Yarımadası'nı terk etmiş bulunuyordu.”²²

“Sırbistan seferinin, Çanakkale tehdidine de son verdiğini söylemiştik. İngiliz ve Fransızlar, Selanik'e kuvvet gönderdikten sonra Çanakkale'de, Tuna ve tren yolunun açılması ile ilk iş olarak bol malzeme sevkiyatı halinde başlamış olan takviye ile Türklerin daha etkili bir hale gelmesini beklemeye artık lüzum görmemişlerdi. 1916 Ocak ayı başında Yarımada'yı bütünüyle boşaltmışlardı. Ugradıkları müthiş deneyim ve vahim manevî mağlubiyetten sonra, düşmanın aynı yerde yeni bir girişimde bulunması mümkün değildi. Altı senedir devam eden bir muharebe ile iyice

¹⁸ A.g.e., s.93.

¹⁹ A.g.e., s.94.

²⁰ A.g.e., s.105.

²¹ A.g.e., s.106.

²² A.g.e., s.110.

hırpalanmış olan Türk Ordusu, bu suretle hareket serbestisi elde etmişti. Daima fedakâr olan Türk Başkumandanlığı, bu kuvvetleri Avrupa'da istibdamla takdim eylemişti.

Fakat bu tarz istibdam doğru görülmemiştir. Alman kamuoyu; bu yetersiz donatılmış, fena giyinmiş, eğitimi eksik kataları sonraki aylar içinde Avrupa savaş alanında kullanılmaktan bir yarar beklemedi. Diğer taraftan bu kuvvetlerin nakli, adeta saldırıyı imkânsızlaştıracak teknik zorluklar çıkaracaktı. Türkiye'nin nazik iç durumu ve özellikle Arap tehlikesi düşünülürse, bu kuvveti İtilaf Devletlerinin Türkiye'ye yönelebilecek baskısına karşılık vermek üzere Türk toprağında bırakmak gerekirdi. Fakat bu katalara şimdilik müraaat fikri reddedilmiş, eğer tek ve eksik tren hattının hâsulatına göre nakli mümkün olmayacak katalar kalırsa, bunların ileride Avrupa savaş alanlarında kullanılmaya hazır tutulması bildirilmiştir.

Genelkurmay Başkanı, Asya'da Süveyş Kanalı'na yeni bir harekât yapmayı teklif etmişti. Böyle bir harekât az çok ümit verici idi ve 1915 sonunda İngilizler, asıl gayretlerini Irak'a yöneltmekte olduklarından, gerek Selanik'te ve gerekse Irak'taki kuvvetlerinin bir kısmını üzerine çekebilirdi. Süveyş harekâtına tahsis edilecek kataların, Bağdat savunmasında istibdamı ise, nakliyat ve ikmal zorlukları nedeniyle mümkün değildi. Bu savunma için aylardan beri yolda bulunan bir firka ile yetinmek, yoldaki malzemenin ulaşmasını ve Goltz'un gelmesini beklemek gerekirdi. Doğu Cephesinde de beklemekten başka yapacak bir şey yoktu. Mesafenin büyüklüğü, ulaşımın kötülüğü ve her şeyden mahrum olan bu memleketteki işe zorluğu dolayısıyla, yakın bir Rus saldırısı beklenmesine rağmen takviye kataları ancak sınırlı ölçüde ve parça parça gönderilebilirdi. Grandük Nikolay Nikolayeviç, Batı Cephesinde uğradığı yenilgilerden sonra, Kafkasya Cephesi Kumandanlığı'na nakledildiği günden beri, böyle bir saldırıya hazırlanmakta idi

Bu etkili hareket tarzı ile amaç, şüphesiz, İngiltere'yi yeryüzü üzerinde kesin bir şekilde mağlup etmektir. Bununla demek istenilen, İngiliz adaları olamaz. Çünkü denizcilerimizin sözüne göre, bu adalara ayak basmak imkânsızdır. Bu yüzden darbemiz, ancak İngiltere'nin savaşmakta olduğu kara parçalarından birisi üzerinde yapılabilir. Avrupa'da, kuvvetlerimizden emindik ve bilinen büyüklükleri gösterebiliyorduk.”²³

“Bununla beraber İngiltere'nin ancak dolaylı olarak etkilenebileceği Doğudan bir harekât yapmak hususundan vazgeçmeliydik. Selanik'te, Süveyş Kanalı'nda ve Irak'ta bir başarı kazanırsak, İngiltere'nin mağlup olmaz bir devlet olduğu hakkında Akdeniz kavimleri ve Müslümanlar arasında yaygın olan fikir ve kanaati sarsmış olmak suretiyle istifade etmiş ve bu bölgelerdeki İngiliz kuvvetlerini durdurmuş olurduk. Fakat Doğuda bir başarısızlığa uğramak, müttefiklerimiz gözünde yerimizi çok sarsar. Hâlbuki Doğuda Iskendervari bir hareketle Hint'e, Mısır'a gitmek veya Selanik'e esaslı bir saldırı yapmak, bu türlü hareket taraftarlarının ümit ettiği kesin bir sonucu sağlayamaz. Müttefiklerimizin kuvveti buna uygun değildir. Ulaşım araçlarının kötülüğü yüzünden böyle bir seferi, biz de bizzat sevk ve idare edemeyiz. Kaldı ki, Amers ve Çanakkale yenilgilerine katlanmış olan İngiltere, Doğuda da bir takım yenilgilere katlanabilir. Ancak buralardan vazgeçerek İngiltere'yi Avrupa'da vurmak istersek, o zaman da olağanüstü zor bir görev karşısında kalacağız.”²⁴ “Batıdaki ihtiyatları, diğer harekât alanlarından kuvvet alarak takviye etmek mümkün değildi. Eğer yapılmak istenirse, bundan çok kötü sonuçlar doğabilirdi...

²³ A.g.e., s.s.120-122.

²⁴ A.g.e., s.123.

Müttefiklerden yararlanmanın mümkün olup olmayacağı da dikkatle araştırılmıştı. Fakat imkânsız görülmüştü. Türkiye'de, Fransa'da istihdama yetecek derecede eğitilmiş ve donatılmış katalar henüz yoktu.”²⁵ “Asya'daki Türk Cepbeleri ise, Doğuda vaziyetin oldukça kötü olmasına rağmen, genel olarak yeterli ölçüde güvenli bulunuyordu.”²⁶

1916 Yazında Asya

“1915–1916 kışının alışılmışın üzerinde yumuşak olması yüzünden Ruslar, daha Ocak'tan itibaren Türklerin Doğu illerinden ilerlemeye başlamıştı. Düşmana göre çok zayıf ve çok eksik bulunan 3. Türk Ordusu, her tarafta geriye sürülmüştü. 16 Şubat'ta Doğu illerinin merkezî olan Erzurum tabliye edilmişti. Nisan ortalarında Trabzon Limanı da Rusların eline geçmişti. Böylece hemen hemen bütün Doğu illeri kaybedilmişti. Türkler, Karadeniz'de Polathane'den, Bayburt'un kuzeybatısında Zigana'dan, Mamahatun'dan, Bitlis üzerinden Van Gölü'ne uzanan bir çizgiye çekilmişti. Fakat çok ağır kayıplara uğramış oldukları gibi, bütün geri hizmetleri de çok kötü olduğundan Ruslar, harekâta devam ederlerse durum pek fena olacaktı. Bereket versin, sene ortasına kadar, bu konuda bir işaret görülmemişti. Ruslar da düşmanları gibi aynı zorluklarla mücadelede mecbur kalmamışlardı.

Irak'ta Goltz Paşanın ve getirdiği imdat kuvvetlerinin ulaşmasından beklenen sonuçlar, 1915 senesinin son haftalarında birden bire kendini göstermişti. Bağdat üzerine yürüten Townsbend'in İngiliz-Hint Ordusu, Selman Pak Muharebesi sonucunda 23 Kasım'da Bağdat'ın burnu dibinden geriye atılmış ve Kut-ul-Amaraya çekilmeye mecbur edilmişti. Bu kuvveti kurtarmak için bütün şiddetle, fakat çok acele olarak, bir taraftan İngilizlerin Dicle boyundan, diğer taraftan İran'ın tarafsızlığından çekinerek gelen Rusların harekâti, durumu değiştirememişti. 1916 Nisan'ı sonlarında Goltz, Bağdat'ta Türk hastanelerini ziyareti sırasında yakalandığı tifüsten vefat ettikten birkaç gün sonra, Townsbend esir olmaya mecbur olmuştu. Bu ordunun esareti, Türkler için pek büyük bir zaferdi. Fakat bundan yararlanmaya, gerek kuvvetleri, gerek donanımları uygun olmadığı gibi sıcak mevsim de başlamış bulunuyordu. Diğer taraftan Rus imdat ordusu geri atılmadıkça, büyük ölçüde bir saldırı yapılması da uygun görülüyordu. Rus öncülleri İran'ın batısındaki Revandiz ve Hanikin'e gelmiş bulunuyordu. Fakat bu ordu, o kadar zayıf ve kudretsiz idi ki, Haziran sonunda Türklerin saldırısını beklemeden, yine Doğuya doğru çekilip gitmişti.

Filistin'de yine Süveyş Kanalı'na gitmek fikri, tekrar gerçekleştirilememişti. 1915–1916 kışı esnasında gereken malzemenin toplanması ve hazırlanması mümkün olamamıştı. Diğer taraftan büyük bir Arap isyanı, bu muntıkadaki Türk kuvvetlerini durdurmuştu. Hicaz'da İngiliz entrika ve parasıyla başlayan bu isyan, az zamanda Arabistan'ın dışına taşmış ve Suriye Arapları ile kuzeyden Fırat ılerisine kadar olan alandaki aşiretleri de tabrik etmişti. Dinî bir şekli içeren bu isyan, Türklerin ilan ettiği Mukaddes Cihadın geçersizliğini ilân eden bir olay idi. Hâlbuki Mukaddes Cihad'a İran, Afganistan, Hindistan, Kuzey Afrika ve Mısır'ın katılması düşünülmüştü. Fakat dindaşlık duygusu, hiçbir yerde İngiliz korkusuna üstün gelmeye yetmemişti. Hareket ancak Trablus ve Bingazi'de, İtalyanlar karşısında önem kazanmış ve İtalyanların Avrupa Cephesi üzerinde istenilen sonucu vermişti.

²⁵ A.g.e., s.131.

²⁶ A.g.e., s.147.

Milletin yiyecek ve içecek noksanlığı sebebiyle, Türkiye'nin iç durumu kötüleşmişti. Bu fenalık, kaynak eksikliğinden ziyade, ulaşım vasıtalarının gelişim eksikliğinden meydana geliyordu. Vakti zamanında Romanya buğdayının ithali sayesinde, İstanbul'da büyük bir buhranın önü alınmıştı. Savaşın uzun süre devamı; Almanya'nın elinden geleni yapmış olmasına rağmen diğer alanlarda, örnek olarak maliye ve ikmal sorunları üzerinde de etki yapmıştı. Gerçekten de takdir edilmelidir ki, hiçbir zorluk, müttefikimizin hâl ve tavrında bir sarsıntı yapamamıştır.

İtilaf Devletlerinin tekliflerini Türkler sürekli reddetmişlerdir. İtilaf Devletlerinin millet arasında yaymaya çalıştıkları fenalıklara ellerinden geldiği kadar karşı koymaktan sakınmamışlardır.”²⁷

“Mareşal Von Hindenburg'a daha geniş bir yetki ve güç verilmesi lüzumu, siyasal ve diğer yüksek makamlarda ısrarla konu ediliyordu... Mareşal'a daha fazla yetki verilmesi, Doğudaki bütün harekâtın sevk ve idaresini bir Alman eline vermek demek olup, askerlikçe hiç de fena değildi.”²⁸

“Ağustos'un ilk yarısında Hindenburg'a kendi cephesinde istihdam için yeniden altı fırka verilmişti. Bu fırkalardan ikisi Batıdan gelmişti. Gerekliğinde Ruslara karşı savaşa alınabilirdi. Diğer ikisi Doğu ve Batı cephelerinden alınan kısımlarla yeniden teşkil edilmişti. Bir diğer ikisi de Türk Başkumandanlığı tarafından 1916 yılı başlarında, Avrupa cephe savaşında istihdam için takdim edilmiş olan iki Türk fırkası idi. Bu fırkaların İngilizlerin Çanakale'den geri çekilmesini müteakip kabul edilmemiş olmasının sebebi yukarıda anlatılmıştı. O sebepler ortadan kalkınca da, Avusturya Başkumandanlığı kendi cephesi için herhalde pek yararlı olacak olan bu dirençli kuvvetleri, Türklerin yeniden teklifine rağmen kabul etmekte tereddüt etmişti. Gerçekten bu fırkalar, o sırada eğitimlerini tamamlamışlardı. Eylül ve Ekim'de Doğu Galıçya'da cereyan eden muharebelerde bu fırkalar, muharebeye katıldıkları Güney Ordusu mntikasında, son derecede kıymetli bir imdat kuvveti görevini görmüşlerdir.”²⁹

“Merkez Devletleri savaşının sevk ve idare başkumandanlığının bir Alman elinde toplanması artık zorunluydu. Bu teklif edilince, şimdiye kadar ki hâl ve tavırlarından anlaşılmuş olduğu üzere, Türkiye ve Bulgaristan hemen katılmıştı. Avusturya ise, yine itirazda bulunmuştu. Fakat mazinin acı deneyimlerine göre, bu düşüncelere büyük kayımet yüklenemezdi. Bunu, sonunda Avusturya idarecileri de anlamıştı.”³⁰

“Bükreş'te bir savaş çıkması durumunda, Almanya'nın Avusturya'ya yardım edemeyeceğinin düşünüldüğü haberi alınınca, Genel Karargâhtaki Romanya askeri atâşesine, bunun bir hata olduğu söylenmiş ve Almanya'nın böyle bir halde müttefikine yardım için yeterli araç ve kuvvetlere sahip olduğu, adı geçene açıklanmıştı. Bu hususu teyit için de 1915 sonlarından beri Doğu Bulgaristan'da bulunan 101. Alman Fırkası kısımları Ruscuk'a, yani Romanya sınırına sevk edilmişti. Bulgar ve Türk Başkumandanlıkları da Bükreş'te aynı tarzda girişimde bulunmaya teşvik edilmişti. Sonuçsuz olduğu açık olmakla beraber, Avusturya ve Romanya ile siyasal

²⁷ A.g.e., s.s.148-149.

²⁸ A.g.e., s.154.

²⁹ A.g.e., s.155.

³⁰ A.g.e., s.156.

müzakerelere devam ederek, buna kendisi için en uygun şekil ve hareketin tarafsız kalmak olduğunu söylemesi bildirilmiştir.”³¹

“Çok geçmeden Romanya savaşa girmeyi kabul etmişti. Mubarebe başlayınca yeni bir Mackensen (Makenzin) Ordusu, Bulgaristan'dan Dobruca'ya ilerleyerek Tutrakan ve Silistre baş köprülerini zaptedecek ve Tuna ile Karadeniz arasındaki en dar sabaya kadar ilerleyecekti. Bu ordunun kısımları, şimdiden Rusçuk'ta bulunmakta olan 101. Alman Fırkası ile üçü Bulgaristan'ın kuzeyinde bulunmakta ve birisi Makedonya'dan gelecek olan dört Bulgar fırkasından, Edirne havalisinden gelecek iki Türk fırkasından meydana gelecekti.”³²

“Asya'daki Türk cepheleri, askeriyenin genel durumu açısından gittikçe önemini kaybediyordu. Sadece Doğu illerinin durumu fena değildi. Ermenistan'da da Rusların daha fazla ilerlemesi bekleniyordu. Rus yalnızlığının, Boğazları geçerek ortadan kaldırılması endişesi de kaybolmuştu. Makedonya'nın vaziyeti daha iyi idi. Alman-Bulgar Cephesi bir hayli zaman için her olasılığa dayanacak durumda idi.”³³

“Bulgar ve Türk Başkumandanlıklarıyla ilişki hiçbir surette bozulmamıştır. Her ikisi de ittifaka sadık olup, Başkumandanlığın önlemlerini zorlamasız ve tartışmasız kabul ediyorlardı.”³⁴ “Savaşın ilk haftalarında, o zaman mümkün olduğu üzere, her türlü ikinci derecedeki düşüncelerden uzak kalarak darbeler indirmek suretiyle, düşmanlarımızı ezme hususuna muvaffak olunamamıştır. 1914–1915 kışında Doğu Cephesi'ndeki olaylar, bizi hedefimize en kısa yoldan yürümekten men etmişti. Daha sonraları ise müttefiklerimizin zayıflaması, denizdeki zaafımız ve Amerika'nın hâl ve tavrı, yeniden bu yolda yürümeyi pek fazla şüpheli göstermişti. Bu, hedef ve istenen bir gaye olarak kalıyordu. Artık arazi veya şan ve şeref kazanmak için değil, milletimizin varlığı konu olan bir mücadeleye girişmiş bulunuyorduk. Şuna dikkat etmeliydik: Cereyan eden durum ve olaylara göre, düşmanlarımızı maddeten ezme yerine, onların bizi mahvedemeyeceklerine ikna etmek kesin sonucuna ulaştırmaktı.

Bu açıdan Merkez Devletlerinin sonuna kadar dayanacağını anlatılması, özel bir önem taşıyordu. Bu takdirde mevcut vasıtalarını soğukkanlılıkla hesap ederek iyi bir şekilde sarf ve istihdam etmek, olağanüstü bir önem kazanıyor ve bu sebeple iyi direnmeyi sarsacak suretteki savaşın sevk ve idaresinden kaçınmak gerekiyordu.

Eğer Merkez Devletleri sonuna kadar mukavemet edemezse yahut diğer bir deyişle mücadele, azim ve kudretlerini düşmandan daha sonraya kadar devam ettirmeye güç yetiremezlerse, bu zamana kadar bütün kazandıklarının önemi kaybolurdu. Sadece savaş kaybedilmiş olmaz, yok olma tehlikesine maruz kalırdı. Hâlbuki dayanabilirlerse, mümkün olduğu, yani Almanya ve müttefiklerimizin bütün dünya karşısındaki stratejilerinin izni derecesinde savaş kazanabilirlerdi. Nihai sonuç açısından mubarebe olaylarının daha fazla veya eksik bir fayda temin etmesi önemsizdi.

Stratejimiz işte bu düşüncelere dayanıyordu. İtalya'da kazanılan hareketle, bunun iblal edilmiş olmasına rağmen savaşımızın sevk ve idaresi, Galiciya ve Sum'da maruz kaldığı vahim

³¹ A.g.e., s.158.

³² A.g.e., s.159.

³³ A.g.e., s.163.

³⁴ A.g.e., s.164.

sınavdan sınıfı geçmeyi başarmıştı. Bundan sonra meydana gelecek saldırılara da, karşı koyması bekleniyordu.”³⁵

“Genelkurmay Başkanı, savaşın başka bir suretle de, mutlu sona ulaşmasının mümkün olacağını hiçbir zaman kabul etmemişti. Daha ilkbahardan beri çeşitli kereler görevinin değiştirilmesini teklif etmiş olan Genelkurmay Başkanı, iki sene önce savaşın en buhranlı bir anında kendisine yükletilmiş olan bu ağır yükü daha az yorgun ve taşımaya daha muktedir omuzlara vermekten hiç üzgün değildi. En önemli askerî ve siyasî sorunlar hakkında büyük yöneticilerle arasında anlaşmazlık doğmuş ve izalesi kendi elinde olmayan görüş ayrılıkları dolayısıyla Genelkurmay Başkanı, artık vatana olumlu bir sonuç getireceğini zannetmemekte idi. Bununla beraber şimdiki şartlarda, bu makamda meydana gelecek her değişimin, usul ve sistem itibarıyla bir değişiklik doğurmayacağına inanıyordu. Bu da kendisinde vahim bir endişe meydana getiriyordu.”³⁶

Sonuç

Görülüyor ki Falkenhayn, görevi henüz kabul ettiği sıralarda daha iddialı, fakat anılarının sonlarında görevden kaçmayı becerbilmek için mücadele veren, iddiasız, bitkin ve belki de savaşın kaybedildiğini görmesi bakımından sorumluluktan kaçmaya çalışan ümitsiz bir adam örneği çizmektedir. Ülkesinin bütün imkânlarını seferber ettiği bir ortamda yorgunluk bahanesinin pek tutarlı bir tarafı olmasa gerekir.

Müttefiklerinin güçlerini, kendi amaçları için nasıl kullandıklarını kitabın sayfalarında görmek mümkündür. Falkenhayn; Türk ve Bulgar yönetimlerinin, tartışmasız olarak Almanya’dan gelen emirleri uyguladıklarını, Türk kuvvetlerinin Çanakkale’de, Kanal’da, Kafkasya’da ve Irak cephelerinde üzerlerine düşeni yaptıklarını, ancak askerinin eğitimsizliği ve donatımsızlığı yüzünden istenilen sonuca ulaşamadıklarını anlatmaktadır. Hatta Türk yöneticilerinin, Çanakkale cephesinin kapanmasından sonra boş kalan Türk kuvvetlerini Avrupa’da Almanların diledikleri gibi kullanmalarına verebileceklerini belirtmelerine rağmen, bu kuvvetlerin düzensiz ve donatımsız olmalarından dolayı kabul etmediklerini belirten Falkenhayn, Müttefikleri arasında sorun çıkaran tek ülke olarak Avusturya-Macaristan’ı göstermektedir. Yani Avusturya-Macaristan ve Almanya arasında liderlik mücadelesi görülmekte ise de, bu mücadeleden Almanya’nın galip çıktığı anlatılmaktadır.

Falkenhayn, 1916 yılı içinde artık savaşı kazanamayacaklarını anladıklarını da itiraf etmektedir. Bunu Almanya Genelkurmay Başkanlığının da anladığını belirten Falkenhayn, 1916 sonrası savaşın seyrinin farklılığına dikkat çekmektedir. Ona göre 1916 sonrası amaç; İtilaf Devletlerini ezmek ve yok etmek değil, İtilaf Devletlerinin Almanya ve müttefiklerini yok edemeyeceklerini onlara anlatmaktır. Yani Almanya, “tamam bizî yenebilirsiniz ama yok edemezsiniz” mesajını İtilaf Devletlerine kabul ettirebilmek için iki yıl daha savaşacaktır. Sonuçta da, istediğine ulaşamayacaktır.

³⁵ A.g.e., s.165.

³⁶ A.g.e., s.166.

Kutsal Cihat ilânından istenilen sonucu alamadıklarını kabul eden Falkenhayn, sadece Trablus ve Bingazi'de İtalya'ya karşı verilen mücadelede başarı sağlandığını iddia etmektedir. Falkenhayn'a göre Kutsal Cihat ilânını, tamamen başarısız bir girişim değildir, ama istenilen başarıyı da getirmemiştir. Falkenhayn, Türk yöneticilerinin ve kuvvetlerinin her istediklerini yapmasını takdir ederken, çoğu zaman da onları küçümsemekten de geri kalmamaktadır.

Almanların, daha savaşın ilk yıllarında zengin ve bol İngiliz ve Fransız kaynakları karşısında uzun süre direnemeyeceklerini anladıkları anlaşılmaktadır. Bunun için bu kaynaklara ulaşmanın yollarını kesmeyi Osmanlı yönetimine denettirmişlerse de, istedikleri sonuçları alamamışlardır.

Doğu ülkelerinin zenginliklerine egemen olmak için İtilaf Devletleri ile savaşı göze alan Almanya, bu savaşı kazanamayacağını anlamış ve savaşı bir varlık yokluk mücadelesine dönüştürmek zorunda kalmıştır. Kendi varlığını koruyabilmek için de, müttefiklerinin hayatlarını tehlikeye atmaktan çekinmemiştir.

KAYNAKÇA

FALKENHAYN, Erich Von, *914–916 Senelerinde Alman Başkumandanı General Falkenhayn'ın Hatıratı*, Çev: Mehmet Nihat, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Yay., İstanbul, 1340.

“Falkenhayn” Maddesi, *Meydan Larousse*, VI, s.s.513–514.